

مقاصد شریعت اسلامی و تأثیر آن در تطبیق احکام فقهی بر مسائل جدید

حشمت‌الله محمدی*

چکیده

مقاله حاضر به بررسی نقش مقاصد شریعت اسلامی در پاسخ‌گویی به مسائل جدید پرداخته است. در بین فقیهان در مورد تطبیق احکام فقهی بر وقایع جدید اختلاف دیدگاه وجود دارد؛ برخی به معنای ظاهری نصوص پای‌بند اند و برخی در فهم مقاصد مبالغه می‌کنند؛ درحالی که برخی دیگر راه میانه‌یی را انتخاب کرده و با در نظر گرفتن مقاصد و اسرار شریعت به تطبیق احکام می‌پردازند، که البته با توجه به نکته فوق و تحولات سریع در عرصه‌های مختلف زندگی و نیاز شریعت اسلامی به تطبیق با این تغییرات، درک عمیق از مقاصد شریعت به عنوان اصول کلی تشریع ضروری است. این تحقیق که به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از مواد کتابخانه‌یی انجام شده است، تلاش داشته تا به این پرسش پاسخ دهد که: مقاصد شریعت تا چه حد می‌تواند در انطباق احکام فقهی با مسائل جدید تأثیرگذار باشد؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که مقاصد شریعت، از جمله حفظ دین، جان، نسل، عقل و مال، ابزارهای کلیدی برای ایجاد فقهی پویا و پاسخ‌گو به تحولات زمانه هستند و غفلت از آن‌ها ممکن است به جمود فقهی و برداشت‌های ناقص منجر شود.

واژه‌گان کلیدی: مقاصد، شریعت اسلامی، احکام فقهی، مسائل جدید.

Research Article

ISSN

P: 2788-4155

E: 2788-6441

Ghalib

Received: 05/ 12/ 2024

Accepted: 13/ 03/ 2025

Published: 22/ 03/ 2025

OPEN ACCESS <<https://ghalibqjournal.com/index.php/ghalibqjournal>>

DOI: <https://doi.org/10.58342/ghalibqi.V.14.I.1.21>

PP: 23 - 41

The Objectives of Islamic Sharia and Their Impact on the Application of Jurisprudential Rulings to Contemporary Issues

Hashmatullah Mohammadi *

Abstract

This article examines the role of the objectives of Islamic Sharia in addressing contemporary issues. Among jurists, there is a divergence of opinion regarding applying jurisprudential rulings to new occurrences; some adhere strictly to the literal meaning of textual sources, while others tend to overemphasize the understanding of objectives. Meanwhile, a third group adopts a balanced approach, applying rulings by considering both the objectives and underlying wisdom of Sharia. Given this point and the rapid developments in various aspects of life, as well as the necessity for Islamic Sharia to adapt to these changes, a profound understanding of the objectives of Sharia as the general principles of legislation is essential. This research, conducted using a descriptive-analytical method and based on library sources, seeks to answer the question: To what extent can the objectives of Sharia influence the adaptation of jurisprudential rulings to contemporary issues? The findings indicate that the objectives of Sharia—including the preservation of religion, life, lineage, intellect, and wealth—serve as key instruments for developing a dynamic and responsive jurisprudence. Neglecting these objectives may lead to legal stagnation and incomplete interpretations.

Keywords: Objectives, Islamic Sharia, Jurisprudential Rulings, Contemporary Issues.

* Department of Islamic Culture, Faculty of Law and Political Sciences, Ghalib University-Kabul, Kabul, Afghanistan (hashmatullah.mohammadi@ghalib.edu.af)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

۱. مقدمه

از آنجایی که شریعت اسلام آخرین پیام الهی است، خداوند متعال آن را با ویژگی‌های اصلی مانند ربّانی‌بودن، فطری‌بودن و ویژگی‌های فرعی، مانند عمومیت، بقا، شمولیت و... توصیف کرده است؛ و در آن مقاصد و حکمت‌هایی به ودیعت گذاشته، که درک آن‌ها کمک می‌کند تا شریعت اسلامی با تحولات عصر هم‌گام شود؛ به‌گونه‌یی که شریعت در هر امری حکمی دارد، که مجتهدین آن را از ظاهر نصوص یا دلالت آن‌ها، یا از طریق استنباط استخراج می‌کنند و سپس آن را بر حوادث جدید تطبیق می‌دهند.

در بین فقیهان در مورد تطبیق احکام فقهی بر وقایع جدید اختلاف دیدگاه وجود دارد؛ برخی به معنای ظاهری نصوص پای‌بند اند و برخی در فهم مقاصد مبالغه می‌کنند؛ درحالی که برخی دیگر راه میانه‌یی را انتخاب کرده و با درنظرگرفتن مقاصد و اسرار شریعت به تطبیق احکام می‌پردازند؛ البته در بین بیش‌تر فقیهان و دانش‌مندان، یکی از مسائل مهم در «فقه اولویات» تعمق در مقاصد و اهداف شریعت است، به‌گونه‌یی که اسرار و علل آن‌ها به درستی درک شود و بین مقاصد ارتباط و هماهنگی برقرار گردد. باید به مقاصد شریعت توجه کرد و فقط به ظواهر نصوص استناد نکرد.

عدم توجه به مقاصد شریعت و اصرار بر جمود به ظواهر نصوص، تأثیر به‌سزایی در اشاعه مفاهیم غلط و کوتاه‌نگری دارد، که گاهی مشکلاتی را برای مسلمانان، اعم از عوام و نخبه‌گان، به‌وجود می‌آورد و دشمنان اسلام از آن سوءاستفاده می‌کنند و مدعی می‌شوند که شریعت اسلامی قادر به هم‌گامی با زمانه نیست. در پاسخ به این اشکالات و شبهات، صداهایی به گوش می‌رسد که خواستار توجه به مقاصد شریعت در تطبیق صحیح احکام فقهی بر مسائل جدید هستند تا مقاصد شارع و مصالح مردم تحقق یابد. با توجه به این مسائل و اختلاف در تطبیق احکام فقهی بر وقایع جدید، این تحقیق شکل گرفته است.

ضرورت انجام تحقیق در این زمینه این است، بسیاری از مسائل معاصر به مراعات مقاصد شریعت هنگام اجرای احکام نیاز دارند، تحولات و مسائل جدیدی رخ می‌دهند که دارای شرایط و پیچیده‌گی‌های خاص هستند و از مفتی (مسئول صدور فتوا) می‌طلبند تا در اجتهاد و فتوا و اجرای احکام شرعی به‌گونه‌یی عمل کند که با مقاصد و اهداف شریعت سازگار باشد.

با بررسی منابع موجود، مطالعات دقیقی در خصوص موضوع مقاصد شریعت اسلامی و تأثیر آن در تطبیق احکام فقهی بر وقایع جدید نیافتیم؛ اما مطالعات زیر را که نزدیک به این موضوع می‌باشند، پیدا نمودم:

- نظریه الاجتهاد التنزیلی فی البحث الأصولی مشروع القانون الجنائي في ماليزيا نموذجا؛ که توسط مرجان بنت محمد تهیه شده است. این مطالعه به جنبه نظری اجتهاد تنزیلی پرداخته و من از آن برای تدوین برنامه تحقیق خود بهره برده‌ام؛

- مقاصد الشریعة وأثرها في فقه المعاملات المالية عند ابن تیمیة؛ این تحقیق دکترای توسط ماجده بنت عبدالله بن محمد بن العسکر در پوهنتون أم القرى عربستان سعودی انجام شده است. این مطالعه به مقاصد شریعت پرداخته و من به آن تنزیل احکام فقهی بر وقایع را اضافه کرده‌ام و سعی کرده‌ام تأثیر آن را بر برخی وقایع بررسی کنم؛

- أثر المقاصد في التعامل مع فقه السنة فهما وتنزيلا؛ این رساله ماستری است که توسط نجاه مکی در پوهنتون حاج لخضر باتنه انجام شده است. این مطالعه به جنبه نظری، به‌ویژه در زمینه مقاصد و فقه تنزیل احکام محدود می‌شود و من تلاش کرده‌ام جنبه کاربردی را نیز اضافه کنم.

درنهایت، این مطالعات عمدتاً به زبان عربی نوشته شده‌اند و با توجه به عدم آشنایی قشر تحصیل کرده ما با زبان عربی، نیاز به تحقیقاتی به زبان فارسی در این زمینه احساس می‌شود؛ البته در کنار این، دلایل دیگری هم برای انتخاب موضوع وجود دارد؛ مانند علاقه شخصی من به این موضوع، کمبود مطالعات علمی مرتبط با مقاصد شریعت و تطبیق احکام فقهی، نیاز جامعه اسلامی، به‌ویژه در این عصر، به بررسی تطبیق احکام فقهی بر مسائل جدید و آگاهی از تأثیر آن‌ها بر مقاصد شریعت، اختلاف نظر عالمان در تطبیق احکام بر برخی وقایع جدید، که نیازمند توجه به مقاصد شریعت است.

این تحقیق به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهد: توجه به مقاصد شریعت تا چه اندازه می‌تواند در تطبیق احکام فقهی بر واقعیات جدید تأثیر بگذارد؟ مفهوم مقاصد شریعت و ارتباط آن با تطبیق احکام فقهی چیست؟ تأثیر مقاصد شریعت بر تطبیق احکام فقهی در مسائل جدید طبی و مالیاتی چیست؟ روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی است و در جمع‌آوری اطلاعات از مواد کتابخانه‌ای استفاده صورت گرفته است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که مقاصد شریعت، از جمله حفظ دین، جان، نسل، عقل و مال، ابزارهای کلیدی برای ایجاد فقهی پویا و پاسخ‌گو به تحولات زمانه هستند و غفلت از آن‌ها ممکن است به جمود فقهی و برداشت‌های ناقص منجر شود.

۲. مفهوم‌شناسی مقاصد شریعت

مقاصد شریعت دارای دو نوع تعریف است: یکی تعریف مرکب اضافی و دیگری تعریف اسمی. در این‌جا ابتدا مقاصد شریعت را از لحاظ مرکب اضافی و سپس از لحاظ اسمی تعریف می‌کنیم.

۲-۱. تعریف مرکب اضافی

عنوان مقاصد شریعت از دو کلمه تشکیل شده است، که به شرح زیر مورد بحث قرار می‌دهیم:

۲-۱-۱. مقاصد

کلمه «مقاصد» جمع است و مفرد آن «مقصد» است، که به معنای «قصد» به کار رفته است. کلمه قصد در زبان عربی معانی مختلفی دارد، که برخی از آن‌ها بدین قرار است: **عزم به چیزی و توجه به آن؛ مانند جمله «قَصَدَ الْحُجَّاجُ الْبَيْتَ الْحَرَامَ/ زائران قصد بیت‌الحرام و توجه به آن را کردند؛ تبیین راه مستقیم:** خداوند متعال می‌فرماید: «وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِزٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ/ (هدایت مردمان به) راه راست بر خدا است (راهی که منتهی به خیر و حق می‌گردد)، و برخی از راه‌ها منحرف و بی‌راهه است (و منتهی به خیر و حق نمی‌گردد)؛ و اگر خدا می‌خواست همه شما را (به اجبار به راه راست) هدایت می‌کرد» (نحل: ۹). این آیه بیان‌گر این است که راه مستقیم به خدا مربوط است، و برخی از این راه‌ها کژ است؛ اما اگر خدا بخواهد، همه انسان‌ها را هدایت می‌کند.

بعد از بررسی کلمه «قصد» در زبان عربی، واضح می‌شود که استفاده این کلمه در معنای اول، حقیقت است و در معانی دیگر به صورت مجاز استفاده می‌شود. مرتضی زبیدی در کتاب «تاج العروس من جواهر القاموس» می‌گوید که معنای حقیقی قصد، عبارت است از توجه و حرکت به سوی چیزی به‌طور عادلانه (زبیدی، ۱۹۶۵ م: ۳۵۶/۲۵).

۲-۱-۲. شریعت

کلمه شریعت در لغت عربی به دو معنا به کار می‌رود: ۱. **طریقه مستقیم و آشکار:** چنان که خداوند متعال می‌فرماید: «لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا/ برای هر گروهی از شما شریعت و راهی آشکار مقرر کردیم» (مائده: ۴۸)؛ ۲. **محل ورود به آب جاری/ گذر؛** چنان که گفته شده «شرعت الابل/ شتر به محل ورود آب آمد»؛ اما در اصطلاح، شریعت به مجموعه احکام دینی اطلاق می‌شود که خداوند به بنده‌گانش از طریق قرآن و سنت، قولی یا فعلی یا تقریری پیام‌بر بیان کرده است. این احکام به‌عنوان طریقه‌یی آشکار هستند که انسان‌ها را از انحراف به دور نگه می‌دارد و هم‌چون محل ورود آب، برای روح انسان‌ها حیات‌بخش است.

۲-۲. تعریف اسمی مقاصد شریعت

برای مقاصد شریعت تعریفی اصطلاحی در میان پیشینیان، چه اصولیان و فقیهان وجود ندارد؛ اگرچه امام شاطبی نخستین کسی است که مقاصد شریعت را به‌طور مستقل تبیین کرده است، اما هیچ

تعریف اصطلاحی از آن ارائه نداده است. این به احتمال به این دلیل است که کتاب الموافقات او برای علمای راسخ در علوم شرعی نوشته شده بود؛ اما پس از شاطبی، تعاریف مختلفی از مقاصد شریعت ارائه شده، که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: **محمد الطاهر بن عاشور**: مقاصد شریعت اسلامی عبارت از معانی و حکمت‌هایی است که شارع در تمام یا بیش‌تر احکام شرعی مدنظر قرار داده است. این تعریف به ویژه‌گی‌های شریعت اسلامی و غایات عام آن اشاره دارد؛ هم‌چنین حکمت‌هایی که در بیش‌تر احکام ملحوظ هستند، از جمله مقاصد شریعت به شمار می‌آیند (ابن عاشور، ۲۰۰۱: ۵۱)؛ **علال فاسی**: مقاصد شریعت اسلامی عبارت است از غایات و رازهایی که شارع در هر حکم از احکام آن مقرر کرده است (فاسی، ۱۹۷۹: ۳)؛ **یوسف العالم**: مقاصد شریعت اسلامی شامل مصالح دنیوی و اخروی مردم است، که تحقق آن‌ها از طریق جلب مصالح یا دفع مفاسد امکان‌پذیر است (العالم، ۲۰۰۵: ۷۹)؛ **احمد الریسونی**: مقاصد شریعت اسلامی عبارت است از غایاتی که شریعت به‌منظور تأمین مصالح بنده‌گان وضع کرده است (ریسونی، ۱۹۹۵: ۱۹).

باتوجه به تعاریف مختلف و آن‌چه ذکر شد، مقاصد شریعت اسلامی را می‌توان به‌طور کلی این‌گونه تعریف کرد: مقاصد شریعت شامل حکمت‌ها و غایاتی است که شارع در تشریع و قانون‌گذاری خود آن‌ها را مدنظر قرار داده است. این حکمت‌ها و غایات در قاعده شرعی جلب مصالح و دفع مفاسد به‌طور روشن بازتاب می‌یابند.

۳. اهمیت دانستن مقاصد شریعت

مقاصد شریعت به‌عنوان قبله تکالیف و مبنای ارتباط میان احکام و حکمت‌ها، نقش بسیار مهمی در فهم شریعت ایفا می‌کند. این مقاصد بیان‌گر ویژه‌گی‌های شریعت و محاسن دین هستند و تحقق عبودیت و بنده‌گی برای خداوند متعال را هدف می‌سازند. درک مقاصد شریعت اسلامی برای افراد در رشته‌های مختلف از جمله فقیهان، قضات، حکام و دانش‌جویان علوم شرعی اهمیت بسیاری دارد.

۳-۱. اهمیت شناخت مقاصد شریعت برای فقیهان اسلام

فقیهان برای فهم دقیق ادله شرعی و استنباط احکام، نیازمند شناخت مقاصد شریعت هستند. این شناخت در اجماع، قیاس و دیگر ادله شرعی، به‌ویژه زمانی که نص صریح وجود ندارد، بسیار ضروری است. فقیه در زمان تعارض ظاهری میان ادله یا زمانی که از قیاس استفاده می‌کند، باید مقاصد شریعت را در نظر بگیرد (حبیب، ۲۰۱۲: ۱۲۵)؛ هم‌چنین، فقیه باید از مقاصد شریعت برای توجیه فتواها و تغییر آن‌ها با توجه به تغییرات زمان و مکان استفاده کند.

۲-۳. اهمیت شناخت مقاصد شریعت برای قضات و حکام مسلمان

قُضَات و حُکام باید مقاصد شریعت را نصب‌العین خود قرار دهند، تا عدالت و حق را محقق سازند. تصرفات حاکم باید مبتنی بر مصلحت عمومی و تحقق مقاصد شریعت باشد؛ چرا که اگر این تصرفات از مصلحت خارج شود، باطل و مسؤولیت‌آور خواهد بود (زحیلی، ۱۹۹۶م: ۳۱۱-۳۱۲).

۳-۳. اهمیت شناخت مقاصد شریعت برای دانش‌جویان علوم شرعی

شناخت مقاصد شریعت برای دانش‌جویان علوم شرعی مفید است؛ زیرا آن‌ها می‌توانند احکام شریعت را به‌طور جامع و کلی بشناسند و هدف‌های بلند شریعت را درک کنند. مطالعه مقاصد شریعت موجب تقویت ایمان و افزایش وجدان علمی در دانش‌جویان خواهد شد. این شناخت به آن‌ها کمک می‌کند تا جای‌گاه هر مضمون علمی را درک کرده و مسائل و حوادث جدید را با توجه به مقاصد شریعت تحلیل کنند (ریسونی، ۱۹۹۵: ۳۳۰).

پس گفته می‌توانیم که شناخت مقاصد شریعت اسلامی در تمامی زمینه‌های فقهی، قضایی و داوری بسیار ضروری است و به درک به‌تر احکام، تطبیق آن‌ها در شرایط مختلف و تطور فقهی در عصرهای مختلف کمک می‌کند.

۴. تقسیمات مقاصد شریعت

مقاصد شریعت به اعتبارهای مختلف تقسیمات متعددی دارد؛ اما این تقسیمات گاهی به اعتبارهای متعدد در برخی دیگر تداخل می‌کنند؛ به‌عبارتی، ممکن است مقصدی ضروری باشد و در عین حال دنیوی یا آخروی، اصلی یا تبعی، غایت یا وسیله، عام یا خاص نیز باشد؛ بنابراین، تمام این اقسام بعضی اوقات در یک موضوع به اعتبارهای متعدد جمع می‌شوند؛ به‌عنوان مثال، عبادت الله متعال مقصد ضروری است و در عین حال به اعتبار این که در دنیا صورت می‌گیرد، دنیوی است. به لحاظ این که فلسفه خلقت است، اصلی محسوب می‌شود؛ هم‌چنین، به اعتبار این که نقطه ارتباط بین انسان و رضایت الله و سبب ورود وی در بهشت است، وسیله شمرده می‌شود و به اعتبار این که در همه احکام شریعت اسلامی وجود دارد، عام است؛ اما تمام این اقسام به اعتبار واحد در یک شیء جمع نمی‌شوند؛ به‌عنوان نمونه، یک مقصد نمی‌تواند به اعتبار واحد هم ضروری و هم تحسینی، به لحاظ واحد هم دنیوی و هم آخروی و به جهت واحد هم وسیله و هم غایت باشد.

۴-۱. تقسیم مقاصد شریعت به لحاظ محل و منشأ صدور آن‌ها

مقاصد شریعت از این لحاظ به دو بخش تقسیم می‌شوند: مقاصد شارع و مقاصد مکلف: ۱. مقاصد شارع: مقاصد شارع عبارت‌اند از اهدافی که مقصود شارع از اوامر و نواهی خویش می‌باشد. این

مقاصد، غایت‌های حمیده و اهداف بزرگی هستند، که الله متعال تحقق آن‌ها را خواسته است. این مقاصد همان جلب مصالح و دفع مفاسد می‌باشند؛ مقاصد شارع از نظر امام شاطبی رحمه الله به چهار بخش تقسیم می‌شود: الف. مقصود شارع از وضع شریعت در آغاز: شریعت‌های آسمانی به‌خاطر تأمین مصالح بنده‌گان در حال و آینده وضع گردیده است (شاطبی، ۱۹۹۷م: ۵/۲)؛ ب. مقصود شارع از وضع شریعت، تفهیم است: شریعت باید برای اشخاص مکلف، یعنی عاقل و بالغ، واضح و قابل فهم باشد. (همان: ۵/۲، ۸ و ۶۴)؛ ج. مقصود شارع از وضع شریعت، تکلیف به موجب آن است: تکالیف به اندازه توانایی اشخاص مکلف تعیین شده است؛ زیرا الله متعال می‌فرماید: «لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا/ خداوند به هیچ کس جز به اندازه توانائیش تکلیف نمی‌کند» (بقره: ۲۸۶)؛ د. مقصود شارع در آوردن اشخاص مکلف تحت احکام شریعت: اشخاص مکلف باید به احکام شریعت پای‌بند باشند. انسان‌ها همان‌گونه که بنده‌گان الله به طور اختیاری هستند، به‌صورت اجباری نیز بنده‌گان او تعالی می‌باشند.

۲. مقاصد مکلف: مقاصد مکلف اهدافی‌اند که مقصود شخص مکلف از اعتقادات، تصرفات، اقوال و افعالش می‌باشد. این مقاصد، اهدافی هستند که قصد صحیح را از قصد فاسد، عبادات را از عادات و آن‌چه را که خالص برای الله است از آن‌چه که برای تظاهر و ریا انجام می‌شود، تفکیک می‌نمایند. (الشاطبی، ۱۹۹۷م: ۵/۲).

۴-۲. تقسیم مقاصد شریعت به لحاظ وقت و زمان حصول آن‌ها

مقاصد شریعت از این لحاظ به دو بخش تقسیم می‌شوند: مقاصد اخروی و مقاصد دنیوی؛ ۱. مقاصد اخروی: این مقاصد، اموری‌اند که در اصل و به‌طور غالب، مصالح مربوط به آخرت را تأمین می‌نمایند؛ باین‌حال، مانع تأمین مصالح دنیوی نمی‌شوند؛ مانند تعارف در اثنای مراسم حج، نهی از فحشا و منکر در نماز، دوستی و تکافل در زکات، تزکیه و تصفیة نفس در روزه و وجوب کفاره با مال. ارتباط این اعمال با آخرت، اجر و پاداش برای کفاره‌دهنده و ارتباط آن‌ها با دنیا، رفع نیازمندی فقیران و مساکین است؛ ۲. مقاصد دنیوی: این مقاصد اموری‌اند که موجب تحقق مصالح و دفع مفاسد در دنیا می‌شوند. این مقاصد به سه بخش تقسیم می‌شوند که در تقسیم سوم، آن‌ها را مطالعه خواهیم کرد.

۴-۳. تقسیم مقاصد شریعت به لحاظ درجات و مراتب آن‌ها

مقاصد شریعت از این لحاظ به سه بخش تقسیم می‌شوند: مقاصد ضروری، مقاصد احتیاجیه و مقاصد تحسینی؛ ۱. مقاصد ضروری: مقاصد ضروری عبارت‌اند از اموری که مصالح دینی و دنیوی انسان‌ها به آن‌ها وابسته بوده و در صورت عدم موجودیت آن‌ها در دنیا، مصالح مختل گردیده و فساد در جامعه

شیوع پیدا می‌کند. در آخرت نیز انسان از اهل نجات و نعمت نبوده و جز خسران مبین نصیبش نخواهد شد (الشاطبی، ۱۹۹۷م: ۸/۲). این امور شامل دین، نفس، عقل، نسل و مال می‌باشند؛ الف. **حفاظت از دین:** شریعت اسلامی جهت ایجاد دین، اعتقادات، عبادات و فضایل اخلاقی را فرض گردانیده و برای حفاظت از آن، جهاد و جزای مرتد را مقرر کرده است؛ ب. **حفاظت از نفس:** به‌خاطر ایجاد نفس، ازدواج را مشروع قرار داده و برای حفاظت از آن، قتل بدون حق را حرام قرار داده است. در صورت ارتکاب آن، قصاص، دیت و کفاره را مقرر داشته است؛ ج. **حفاظت از عقل:** برای رشد عقل، تحصیل علوم را مشروع گردانیده و مصرف مسکرات و مخدرات را حرام قرار داده است. در صورت ارتکاب منهیات، جزای حد و تعزیر تعیین شده است؛ د. **حفاظت از نسل:** برای بقای نسل، نکاح را مشروع گردانیده و برای صیانت از آن، جرایم زنا، قذف و لواط را حرام کرده است؛ هـ. **حفاظت از مال:** برای کسب مال، انواع معاملات مالی مشروع دانسته شده و جرایم سرقت، رباخواری و خیانت حرام گردیده است.

۲. **مقاصد احتیاجیه:** این مقاصد به تسهیلات و رفع مشقت‌ها کمک می‌کنند. در صورت عدم موجودیت آن‌ها، انسان‌ها دچار حرج و مشقت می‌شوند، ولی مصالح زنده‌گی مختل نمی‌گردد. مانند جمع بین دو نماز در حالت مسافرت، که در واقع مکمل تسهیل و تخفیف بر مسافر می‌باشد؛ هم‌چنان اعتبار کفایت در عقد نکاح میان زوجین، که در حقیقت متمم هدف مطلوب از آن است، ولی به اندازه‌یی که اصل نکاح مهم است اعتبار کفایت مهم نیست. به همین ترتیب گرفتن گواهان و رهن در بیع.

۳. **مقاصد تحسینی:** این مقاصد، اموری‌اند که زنده‌گی را در مسیر صحیح و کامل خود قرار می‌دهند. در صورت عدم موجودیت آن‌ها، مصالح زنده‌گی مختل نمی‌گردد؛ ولی زنده‌گی انسانی از مسیر مروت و جوان‌مردی خارج می‌شود؛ مانند طهارت، ستر عورت، استفاده از لباس من‌حیث زینت، تقرب به خدای متعال با انجام نوافل و کارهای خیر، ممنوعیت فروش اشیای نجس و مضر و فروش انسان بر انسان دیگر و ممنوعیت زن از این‌که خودش را به نکاح دهد (شاطبی، ۱۹۹۷م: ۱۱/۲-۱۳).

۵. مفهوم نزول احکام فقهی بر وقایع و مشروعیت آن

۵-۱. مفهوم نزول احکام فقهی بر وقایع

به معنای تطبیق احکام شرعی و فقهی بر مسائل و رخدادهای جدید است. این موضوع تحت عنوان «فقه تطبیقی» یا «فقه مقاصدی» نیز بررسی می‌شود و در منابع فقهی از اهمیت زیادی برخوردار است.

مشروعیت این مفهوم بر اصولی هم چون اجتهاد، قیاس، استحسان، و مصالح مرسله استوار است، که همه گی از ابزارهای اجتهادی فقه به شمار می روند؛ طوری که امام شافعی رحمه الله در اثر مشهورش الرساله بر اهمیت اجتهاد در مسائل جدید در عصر خودش تأکید دارد و قیاس را به عنوان ابزاری مشروع برای نزول احکام فقهی بر مسائل نوین معرفی می کند (شافعی، ۱۳۵۷: ۹۳ - ۱۲۰). همین طور شاطبی در کتاب مشهور خود «الموافقات»، بر مقاصد شریعت و رعایت مصالح عمومی تأکید دارد و استفاده از ابزارهای اجتهادی برای تطبیق احکام شرعی بر وقایع را توضیح می دهد (شاطبی، ۱۹۹۷م: ۷/۲).

۵-۲. قواعد و ضوابط نزول احکام

قواعد نزول احکام فقهی و ضوابط آن به مجموعه اصول و معیارهایی اطلاق می شود که برای تطبیق احکام شرعی بر مسائل نوظهور به کار می روند. این قواعد ریشه در اصول فقه دارند و بر مبنای فهم نصوص (قرآن و سنت)، اجتهاد، و توجه به مقاصد شریعت تدوین شده اند. در ادامه، مهم ترین قواعد و ضوابط نزول احکام فقهی همراه با توضیح مختصر ارائه می شود.

۵-۲-۱. قاعده لاضرر و لاضرار

این قاعده بیان می کند که در شریعت اسلامی، هرگونه ضرر به دیگران، چه به صورت مستقیم (ضرر عمدی) و چه غیرمستقیم (ضرر غیرعمدی)، ممنوع است. اصل این قاعده براساس حدیث نبوی است که در بسیاری از کتاب های حدیثی ذکر شده است. منبع این قاعده این حدیث پیامبر صلی الله علیه وسلم است که فرموده اند: «لا ضرر ولا ضرار فی الاسلام/ هیچ ضرر و زیان رسانی در اسلام وجود ندارد» (سنن ابن ماجه، حدیث شماره ۲۳۴۰)؛ ابن نجیم در *الأشباه والنظائر*، در صفحه ۸۵، این قاعده را یکی از اصول مهم فقه معرفی کرده است. کاربرد این قاعده در جلوگیری از ضررهای ناشی از عقود باطل، یا توقف فعالیت هایی که به ضرر جامعه منجر می شوند.

۵-۲-۲. تغییر احکام به واسطه تغییر زمان و مکان

احکام شرعی یی که براساس عُرف یا شرایط جامعه صادر شده اند، ممکن است با تغییر زمان و مکان تغییر کنند؛ اما این تغییر شامل احکام ثابت (مانند عبادات) نمی شود. کاربرد اصلی این قاعده در تغییر احکام در مسائل مالی و اجتماعی، مانند تنظیم قوانین تجارت الکترونیک می باشد (ابن قیّم، ۱۹۹۱م: ۱۴/۳) و «الفتوی تتغیر بتغیر الزمان والمكان والحال/ فتوا با تغییر زمان، مکان و شرایط دگرگون می شود» (شاطبی، ۱۹۹۷: ۲/۲۸۳).

۵-۲-۳. الضرورة تبيح المحظورات

در شرایط اضطراری، انجام کارهای ممنوعه در اسلام مجاز است؛ مشروط بر این که فقط در حد نیاز صورت گیرد و به محض رفع اضطرار، بازگشت به حکم اولیه واجب است. قرآن می‌فرماید: «فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ/ ولی آن کس که مجبور شود در صورتی که علاقه‌مند و متجاوز (از حد سدجوع) نباشد، گناهی بر او نیست» (بقره: ۱۷۳)؛ کاربرد این قاعده در آن جاست که خوردن غذای حرام در شرایط قحطی یا استفاده از داروی حاوی مواد حرام در صورت نبود مواد حلال جایز است (ابن‌قدامة، ۱۹۶۸: ۳/ ۹۹).

۵-۲-۴. المشقة تجلب التيسير

شریعت اسلامی در مواردی که اجرای حکم شرعی سخت یا دشوار باشد، برای حفظ راحتی و توانایی عمل، تسهیلاتی ارائه می‌دهد. در زمینه پیامبر صلی الله علیه وسلم فرموده است: «إن الدين يسر/ همانا دین آسان است» (صحیح بخاری، ۱/ حدیث شماره ۳۹)؛ از جمله کاربردهای این قاعده، مجازبودن قصر نماز در سفر یا روزه‌خواری برای بیمار می‌باشد (سیوطی، ۲۰۰۱: ۸۷).

۵-۲-۵. حفظ مقاصد شریعت (مقاصد خمس)

مقاصد شریعت شامل حفظ دین، جان، عقل، نسل، و مال است، که محور همه احکام شرعی هستند. هر حکمی که به یکی از این مقاصد آسیب برساند، مشروع نیست. شاطبی در الموافقات، جلد ۲، صفحه ۱۰ در زمینه گفته است: «جميع الأحكام الشرعية ترجع إلى حفظ الضرورات الخمس/ همه احکام شرعی به حفظ پنج ضرورت اساسی بازمی‌گردند». کاربرد این قاعده: ممنوعیت مصرف مواد مخدر (برای حفظ عقل) یا حد سرقت (برای حفظ مال) می‌باشد (غزالی، ۱۹۹۳: ۱/ ۲۸۷).

۵-۲-۶. العرف معتبر ما لم يخالف نصاً

عُرف و عادات‌های مردم به‌عنوان یکی از منابع فرعی فقه پذیرفته می‌شوند؛ مگر این که با نصوص شرعی تعارض داشته باشند. ابن‌عابدین در رد المحتار علی الدر المختار، جلد ۱، صفحه ۱۱۶ گفته است: «العادة محكمة/ عرف، حاکم و معتبر است». از جمله کاربردهای این قاعده، تعیین میزان مهریه یا تنظیم قراردادهای محلی می‌باشد.

۵-۲-۷. سد الذرائع (بستن راه‌های فساد)

اگر عملی به ظاهر مباح باشد، ولی احتمال وقوع گناه یا فساد از طریق آن وجود داشته باشد، منع می‌شود. کاربرد این قاعده، ممنوعیت فروش مواد مضر یا محدودکردن فعالیت‌های اقتصادی که ممکن است به فساد مالی منجر شوند (ابن‌قیم، ۱۹۹۱: ۲/ ۱۵۷؛ مالک، ۲۰۰۰: ۲/ ۳۹۲).

۵-۲-۸. الاجتهاد وفق مقاصد شریعت

اجتهاد باید در چهارچوب مقاصد شریعت باشد و به گونه‌یی نباشد که با اهداف کلی شریعت تعارض پیدا کند (شاطبی، ۱۹۹۷: ۴/ ۸۹). کاربرد این قاعده، تدوین قوانین مرتبط با مسائل نوظهور مانند بیوتکنولوژی و هوش مصنوعی است.

۵-۲-۹. عدم تعطیل نصوص و اجتهاد با توجه به نصوص

نصوص شرعی باید محور اجتهاد باشند و تطبیق احکام نباید به گونه‌یی باشد که نصوص نادیده گرفته شوند (غزالی، ۱۹۹۳: ۱/ ۱۸۹). کاربرد آن در اجتهادات مرتبط با قوانین مدنی و مسائل مالی می‌باشد.

۵-۲-۱۰. توازن میان عدالت و مصلحت

تطبیق احکام باید به گونه‌یی باشد که هم عدالت و هم مصلحت جامعه رعایت شوند (شاطبی، ۱۹۹۷: ۲/ ۲۱۵). کاربرد آن در مسائل قضایی، مانند تعیین مجازات‌ها یا بخشش جرایم خاص می‌باشد.

۶. رابطه فقه نزول با مقاصد، تحقق مناط و فقه واقع و تطبیق وقایع**۶-۱. فقه نزول و مقاصد شریعت**

فقه نزول به معنای درک عمیق شرایط و اقتضائات زمان و مکان برای تطبیق احکام شریعت با واقعیت‌های موجود است. مقاصد شریعت (حفظ دین، نفس، عقل، نسل، و مال) به عنوان اهداف اصلی تشریع احکام، راهنمای این فرایند هستند. امام شاطبی در کتاب الموافقات تأکید می‌کند که فقیه باید مقاصد شریعت را به عنوان اصول بنیادین درک کند و آن‌ها را در اجتهاد خود لحاظ کند. وی اشاره دارد که هر حکمی که به اهداف شریعت منتهی نشود، نمی‌تواند مقبول باشد (امام شاطبی، ۱۹۹۷: ۲/ ۲۰-۵).

۶-۲. تحقق مناط

تحقق مناط به معنای بررسی و تشخیص دقیق موضوعاتی است که حکم شرعی بر آن‌ها اعمال می‌شود. این مفهوم به فقیه کمک می‌کند تا شرایط خاص هر موضوع را درک کرده و حکم مناسب را برای آن صادر کند. ابن قیم جوزیه در کتاب إعلام الموقعین بیان می‌کند که اجتهاد بدون تحقق مناط ممکن است منجر به صدور احکام نادرست شود. او همچنین بر اهمیت شناخت دقیق موضوعات نوظهور تأکید دارد و بیان می‌کند که عدم درک این شرایط می‌تواند مصلحت جامعه را به خطر بیندازد (ابن قیم جوزیه، ۱۹۹۱: ۱/ ۶۷-۸۵).

۶-۳. فقه واقع و تطبیق وقایع

فقه واقع به درک عمیق‌تر زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی مربوط به وقایع و سپس انطباق آن با نصوص شرعی اشاره دارد. یوسف قرضاوی در کتاب الفقه الإسلامی بین الأصالة والتجديد به روش‌های انطباق نصوص با شرایط جدید پرداخته و معتقد است که این روش یکی از راه‌های حفظ پویایی فقه اسلامی است. او اشاره می‌کند که نصوص باید در پرتو مقاصد شریعت تفسیر شوند تا با نیازهای زمانه سازگار باشند (قرضاوی، ۱۹۸۴ م: ۲۳-۴۵).

۷. اثر مقاصد شریعت در نزول احکام فقهی بر وقایع معاصر

مقاصد شریعت (حفظ دین، نفس، عقل، نسل، و مال) نقش راه‌بردی در انطباق احکام فقهی با مسائل نوظهور دارند. این مقاصد به‌عنوان اصول کلی شریعت، راهنمایی برای حل مسائل جدید در چهارچوب شریعت ارائه می‌دهند. در این‌جا، نمونه‌هایی از تأثیر مقاصد شریعت در قضایای طبی و مالی معاصر هم‌راه با منابع فقهی ارائه می‌شود:

۷-۱. اثر مقاصد در نزول حکم در قضایای طبی معاصر

۷-۱-۱. پیوند اعضا

پیوند اعضا در نصوص صراحتاً ذکر نشده است، اما مقاصد شریعت، به‌ویژه مقصد حفظ نفس، این عمل را مشروع می‌داند. شورای فقه اسلامی، پیوند اعضا را با شرایطی مانند رضایت دهنده و گیرنده و عدم وجود ضرر اساسی مجاز دانسته است (مجمع فقه اسلامی، ۱۹۹۲ م: ص). در این مورد دکتر وهبه الزحیلی در الفقه الإسلامی وأدلته (ج ۴، ص ۲۸۴) بر این باور است که مصالح عمومی و حفظ حیات انسان پیوند اعضا را توجیه می‌کند.

۷-۱-۲. سقط جنین در موارد اضطراری

در شرایطی که جان مادر در خطر است، براساس مقصد حفظ نفس، سقط جنین پیش از ولوج روح مجاز است. این مسأله در آرای علمای معاصر، مانند دکتر یوسف قرضاوی تأکید شده است (قرضاوی، ۱۹۸۵ م: ۲۷۱).

۷-۱-۳. درمان‌های ژنتیکی

درمان‌های ژنتیکی که به بهبود نسل و سلامت انسان کمک می‌کنند، براساس مقصد حفظ نسل مشروع هستند، مشروط به این که حریم اخلاقی و شرعی رعایت شود (زحیلی، ۱۹۹۶: ۶/۴۷۶).

۷-۲. اثر مقاصد در نزول حکم در قضایا معاملات مالی معاصر**۷-۲-۱. بانکداری اسلامی**

با توجه به مقصد حفظ مال و جلوگیری از ظلم، بانکداری اسلامی جای‌گزین سیستم ربوی شده است. عقود مشارکت و مضاربت نمونه‌هایی از ابزارهای شرعی در این نظام هستند (زحیلی، ۱۹۹۶: ۷/ ۵۱۵-۵۴۰). در کتاب فقه المعاملات المالیه از مصطفی زرقا (زرقا، ۱۹۸۹م: ۷۵) آمده است که بانکداری اسلامی با تطبیق احکام بر مقاصد، به نیازهای اقتصادی معاصر پاسخ داده است.

۷-۲-۲. بیمه تعاونی

با توجه به مقصد دفع ضرر و تأمین تعاون اجتماعی، فقیهان بیمه‌های تعاونی را مشروع دانسته‌اند؛ درحالی که بیمه تجاری ممکن است با برخی اصول شریعت تعارض داشته باشد (قرضاوی، ۱۹۹۶م: ۲۱۰-۲۳۰).

۷-۲-۳. ارزشهای دیجیتال

در موضوع ارزشهای دیجیتال، براساس مقصد حفظ عدالت و شفافیت در معاملات، برخی از علما مشروعیت آن را مشروط به رعایت قوانین مربوطه تأیید کرده‌اند (مجمع فقه اسلامی، مصوبات جلسات اخیر، ۲۰۲۱).

پس گفته می‌توانیم که مقاصد شریعت ابزار مهمی برای فهم و استنباط احکام در مواجهه با مسائل نوظهور هستند. این مقاصد با هدایت فقه به سمت پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه، ضمن حفظ اصول شریعت، به انطباق آن با تحولات معاصر کمک می‌کنند.

۸. مناقشه

مقاله حاضر با عنوان «مقاصد شریعت اسلامی و تأثیر آن در تطبیق احکام فقهی بر مسائل جدید»، تلاش کرده است تا ارتباط میان مقاصد شریعت و تطبیق احکام فقهی بر وقایع معاصر را بررسی نماید. در مقایسه با تحقیقات پیشین که عمدتاً به زبان عربی و در حوزه‌هایی نظیر فقه معاملات مالی یا فقه تنزیلی محدود شده‌اند، این مقاله گامی نو در ادبیات پژوهشی برداشته و موضوع را به زبان فارسی دری و با تمرکز بر فقه اسلامی بررسی کرده است. این جنبه نوآورانه، مقاله را برای مخاطبان فارسی‌زبان به‌ویژه در افغانستان، قابل استفاده‌تر ساخته و شکاف‌های موجود در مطالعات مقاصدی به زبان فارسی دری را پر می‌کند؛ بااین‌حال، چند نکته قابل بررسی در مورد این مقاله وجود دارد:

الف. محدودیت در جامعیت مباحث: در مقایسه با مطالعاتی مانند کتاب المواقفات امام شاطبی یا آثار یوسف قرضاوی، که به طور گسترده‌یی به مفهوم مقاصد و ارتباط آن با اجتهاد پرداخته‌اند، این مقاله به جنبه‌های محدودی از مقاصد، مانند حفظ دین، جان، مال، عقل و نسل متمرکز شده است. این امر موجب شده که مباحثی نظیر مقاصد تحسینی و احتیاجیه کمتر مورد توجه قرار گیرد؛

ب. عدم بررسی تطبیقی عمیق با سایر نظام‌های حقوقی: اگرچه مقاله به طور مختصر به مسائل مالی معاصر، مانند بانک‌داری اسلامی و ارزش‌های دیجیتال پرداخته است، اما مقایسه‌یی عمیق با نظام‌های حقوقی غربی یا دیگر ادیان نداشته است. مطالعاتی نظیر الإسلام والمشكلات الاقتصادية اثر قرضاوی، در این بخش‌ها جامع‌تر عمل کرده‌اند؛

ج. تمرکز محدود بر مصادیق عملی در مسائل معاصر: برخلاف مطالعاتی مانند اثر وهبه الزحیلی در الفقه الإسلامي وأدلته که با مثال‌های عملی و مستند به فتاوی معاصر همراه است، مقاله حاضر بیش‌تر جنبهٔ تئوریک دارد. برای مثال، در موضوع پیوند اعضا یا سقط جنین، اگرچه به مقاصد شریعت اشاره شده، اما از فتاوا یا آرای جدید فقیهان کمتر استفاده شده است؛

د. زبان ساده‌تر اما محدودتر برای قشر غیرمتخصص: درحالی که این مقاله تلاش کرده موضوع را برای مخاطبان غیرمتخصص روشن سازد، زبان سادهٔ آن در برخی موارد از عمق علمی کاسته و به‌ویژه در مقایسه با رساله‌های ماجده بنت عبدالله یا صیاد الحادة، از استدلال‌های فقهی پیش‌رفته و عمیق فاصله گرفته است.

۹. پیشنهاد برای تحقیقات آینده

باتوجه به نوآوری این مقاله در ارائهٔ موضوع به زبان فارسی دری و تمرکز بر فقه اسلامی، توصیه می‌شود مطالعات آینده به بررسی تفصیلی‌تر مسائل عملی معاصر با استفاده از فتاوی جدید فقیهان بپردازند؛

- تحقیقات مشابه تطبیق بیش‌تری میان مفاهیم مقاصدی و نظام‌های حقوقی مدرن انجام دهند؛
- استفاده از آرای همهٔ فقیهان و حتا تطبیق این مفاهیم با نیازهای جوامع غیرمسلمان می‌تواند به جامعیت تحقیقات اضافه کند.

بنابراین، این مقاله گامی مثبت در مسیر تحقیقات مقاصدی است، اما برای دستیابی به جامعیت و عمق علمی بیش‌تر، باید از تجارب و تحقیقات پیشین فراتر رود و به جنبه‌های متنوع‌تری از موضوع بپردازد.

۱۰. نتیجه گیری

مقاصد شریعت، به ویژه مقاصد ضروری هم چون حفظ دین، جان، نسل، عقل و مال، به عنوان اصول اساسی شریعت اسلامی، نقشی حیاتی در پاسخ گویی به مسائل نوظهور ایفا می کنند. این اصول با تأکید بر اهداف حکیمانه و تشریعی شریعت، بستری برای انطباق احکام شرعی با شرایط متغیر زمان و مکان فراهم می نمایند. تحقیق حاضر نشان داد که غفلت از مقاصد شریعت ممکن است به جمود فقهی منجر شده و برداشت های ناقص از احکام اسلامی را ترویج دهد. در مقابل، استفاده از این مقاصد می تواند فقه اسلامی را به سیستمی پویا و پاسخ گو تبدیل کند که قادر است با تحولات معاصر هماهنگ باشد. براین اساس، توجه به مقاصد شریعت و استفاده از آن ها در روند اجتهاد، راه حلی مؤثر برای مقابله با چالش های پیش روی جوامع اسلامی به شمار می رود.

ORCID

Hashmatullah Mohammadi

<https://orcid.org/0009-0000-5789-4357>

ارجاع به این مقاله (APA):

. محمدی، حشمت الله. (۱۴۰۴). «مقاصد شریعت اسلامی و تأثیر آن در تطبیق احکام فقهی بر مسائل جدید».

فصل نامه علمی - پژوهشی غالب. ۱۴(۱). ۲۳-۴۱. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.1.21>

To Cite this Article (APA):

. Mohammadi, Hashmatullah. (2025). "The Objectives of Islamic Sharia and Their Impact on the Application of Jurisprudential Rulings to Contemporary Issues". *Ghalib Journal*. 14(1). 23-41. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.1.21>

سرچشمه ها

۱. قرآن کریم.

۲. ابن ماجه، محمد بن یزید. (۱۹۹۸). **سنن ابن ماجه**. چ پنجم. ریاض: دار السلام.

۳. ابن عابدین، محمد امین. (بی تا). **رد المحتار علی الدر المختار**. بیروت: دار الفکر.

۴. ابن عاشور، محمد الطاهر. (۲۰۰۱ م). **مقاصد الشریعة الإسلامية**. چ دوم. تونس: الدار التونسية للنشر.

۵. ابن قدامه، موفق الدین عبدالله. (۱۹۶۸ م). **المغنی**. چ سوم. بیروت: دار الکتب العلمیة.

۶. ابن قیم جوزیه، شمس الدین محمد. (۱۹۹۱ م). **إعلام الموقعين عن رب العالمين**. ج دوم. بیروت: دار الکتب العلمیه.
۷. ابن نجیم، زین العابدین. (۱۹۹۹ م). **الأشباه والنظائر**. ج چهارم. قاهره: دار الکتب المصریه.
۸. امام شافعی، محمد بن ادريس. (۱۹۳۸ م). **الرسالة**. تحقیق: احمد شاکر. قاهره: دار التراث.
۹. بخاری، محمد بن اسماعیل. (۲۰۰۰ م). **صحيح بخاری**. ج پنجم. ریاض: دار السلام.
۱۰. پای گاه مجمع فقه اسلامی. (۱۹۹۲ م). **قرارات و توصيات مجمع الفقه الإسلامی**. جده: منظمة التعاون الإسلامی.
۱۱. پای گاه مجمع فقه اسلامی. (۲۰۲۱ م). **مصوبات جلسات اخیر**. ج دوم. جده: منظمة التعاون الإسلامی.
۱۲. حبیب، محمد. (۲۰۱۲). **مقاصد الشريعة الإسلامية تأصيلاً و تفعيلاً**. دمشق: دار الفكر.
۱۳. ریسونی، احمد. (۱۹۹۵ م). **نظرية المقاصد عند الإمام الشاطبي**. ج دوم. قاهره: المعهد العالمی للفكر الإسلامی.
۱۴. زبیدی، مرتضی. (۱۹۹۷ م). **تاج العروس من جواهر القاموس**. ج دوم. قاهره: مطبعة بولاق.
۱۵. سیوطی، جلال الدین. (۲۰۰۱ م). **الأشباه والنظائر**. ج سوم. قاهره: دار ابن حزم.
۱۶. شاطبی، ابو اسحاق. (۱۹۹۷ م). **الموافقات فی أصول الشريعة**. دمام: دار ابن عفان.
۱۷. العالم، یوسف. (۲۰۰۵ م). **المقاصد العامة للشريعة الإسلامية**. ج دوم. ریاض: دار المیمنة.
۱۸. غزالی، ابو حامد. (۱۹۹۳ م). **المستصفی فی أصول الفقه**. ج دوم. بیروت: دار المعرفة.
۱۹. قرضاوی، یوسف. (۱۹۸۴ م). **الفقه الإسلامی بین الأصالة والتجديد**. قاهره: دار الشروق.
۲۰. قرضاوی، یوسف. (۱۹۸۵ م). **الحلال والحرام فی الإسلام**. ج دوم. دمشق: دار القلم.
۲۱. قرضاوی، یوسف. (۱۹۹۶ م). **الإسلام والمشكلات الاقتصادية**. بیروت: دارالقلم.
۲۲. فاسی، علل. (۱۹۷۹ م). **مقاصد الشريعة الاسلامیة**. ج دوم. رباط: دار المغرب.
۲۳. مالک بن انس. (۲۰۰۰ م). **الموطأ**. ج ششم. مدینه: دار السلام.
۲۴. مجمع فقه اسلامی. (۱۹۹۲ م). **مصوبات و تصميمات مجمع الفقه الإسلامی**. جده: منظمة التعاون الإسلامی.
۲۵. مصطفی زرقا، عبدالله. (۱۹۸۹ م). **فقه المعاملات المالية**. ج دوم. دمشق: دار القلم.
۲۶. وهبه زحیلی. (۱۹۹۶ م). **الفقه الإسلامی وأدلته**. ج سوم. بیروت: دارالفکر.
۲۷. وهبه زحیلی. (۲۰۰۳ م). **مقاصد الشريعة**. ج سوم. بیروت: دارالفکر.

References

1. The Holly Quran.
2. Ibn Majah, Muhammad ibn Yazid. (1998). *Sunan Ibn Majah*. Riyadh: Dar Al-Salam, Hadith No. 2340, 5th edition. [In Arabic]
3. Ibn Abidin, Muhammad Amin. (n.d.). *Radd Al-Muhtar Ala Al-Durr Al-Mukhtar*. Beirut: Dar Al-Fikr, 1st edition. [In Arabic]
4. Ibn Ashur, Muhammad Al-Tahir. (2001). *Maqasid Al-Shari'ah Al-Islamiyyah*. Tunis: Tunisian Publishing House, 2nd edition. [In Arabic]
5. Ibn Qudamah, Muwaffaq Al-Din Abdullah. (1968). *Al-Mughni*. Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah, 3rd edition. [In Arabic]
6. Ibn Qayyim Al-Jawziyyah, Shams Al-Din Muhammad. (1991). *I'lam Al-Muwaqqi'in 'An Rabb Al-'Alamin*. Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah, 2nd edition. [In Arabic]
7. Ibn Nujaym, Zayn Al-Abidin. (1999). *Al-Ashbah wa Al-Naza'ir*. Cairo: Dar Al-Kutub Al-Masriyah, 4th edition. [In Arabic]
8. Imam Al-Shafi'i, Muhammad ibn Idris. (1938). *Al-Risalah*. Ed. Ahmad Shakir. Cairo: Dar Al-Turath, 1st edition. [In Arabic]
9. Al-Bukhari, Muhammad ibn Ismail. (2000). *Sahih Al-Bukhari*. Riyadh: Dar Al-Salam, 5th edition. [In Arabic]
10. International Islamic Fiqh Academy. (1992). *Decisions and Recommendations of the International Islamic Fiqh Academy*. Jeddah: Organization of Islamic Cooperation, 1st edition. [In Arabic]
11. International Islamic Fiqh Academy. (2021). *Resolutions of Recent Sessions*. Jeddah: Organization of Islamic Cooperation, 2nd edition. (In Arabic)
12. Al-'Alam Yusuf. (2005). *Al-Maqasid Al-'Ammah li Al-Shari'ah Al-Islamiyyah*. Riyadh: Dar Al-Maimunah, 2nd edition. [In Arabic]
13. Habib, Muhammad. (2012). *Maqasid Al-Shari'ah Al-Islamiyyah Ta'silan wa Tafilan*. Damascus: Dar Al-Fikr, 1st edition. [In Arabic]
14. Al-Raysuni, Ahmad. (1995). *The Theory of Maqasid According to Imam Al-Shatibi*. Cairo: The International Institute of Islamic Thought, 2nd edition. [In Arabic]
15. Al-Suyuti, Jalal Al-Din. (2001). *Al-Ashbah wa Al-Naza'ir*. Cairo: Dar Ibn Hazm, 3rd edition. [In Arabic]
16. Al-Shatibi, Abu Ishaq. (1997). *Al-Muwafaqat fi Usul Al-Shari'ah*. Dammam: Dar Ibn Affan, 1st edition. [In Arabic]
17. Al-Ghazali, Abu Hamid. (1993). *Al-Mustasfa fi Usul Al-Fiqh*. Beirut: Dar Al-Ma'arif, 4th edition. [In Arabic]
18. Al-Qaradawi, Yusuf. (1984). *Islamic Jurisprudence Between Tradition and Renewal*. Cairo: Dar Al-Shorouq, 1st edition. [In Arabic]
19. Al-Qaradawi, Yusuf. (1985). *The Lawful and the Prohibited in Islam*. Damascus: Dar Al-Qalam, 2nd edition. [In Arabic]
20. Al-Qaradawi, Yusuf. (1996). *Islam and Economic Problems*. Beirut: Dar Al-Qalam, 1st edition. [In Arabic]
21. Al-Fassi, Allal. (1979). *Maqasid Al-Shari'ah Al-Islamiyyah*. Rabat: Dar Al-Maghrib, 2nd edition. [In Arabic]
22. Al-Zuhayli, Wahbah. (1996). *Islamic Jurisprudence and Its Evidence*. Beirut: Dar Al-Fikr, 3rd edition. [In Arabic]

23. Al-Zuhayli, Wahbah. (2003). *Maqasid Al-Shari'ah*. Beirut: Dar Al-Fikr, 2nd edition. [In Arabic]
 24. Al-Zarqa, Mustafa. (1989). *Islamic Financial Transactions Jurisprudence*. Damascus: Dar Al-Qalam, 2nd edition. [In Arabic]
 25. Malik ibn Anas. (2000). *Al-Muwatta'*. Medina: Dar Al-Salam, 6th edition. [In Arabic]
 26. International Islamic Fiqh Academy. (1992). *Resolutions and Decisions of the International Islamic Fiqh Academy*. Jeddah: Organization of Islamic Cooperation, 1st edition. [In Arabic]
 27. Zabidi, Murtada. (1997). *Taj al-'Arus min Jawahir al-Qamus*. 2nd ed., Cairo: Bulaq Press.
-
-